

Григорій Зленко

ЗАБУТИЙ ЗНАЙОМИЙ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО

У листі до дружини, Віри Устинівни, від 26 вересня (8 жовтня) 1896 р. Михайло Коцюбинський, що працював у Криму на боротьбі з філоксерою, сповіщав з Алушти:

“Обізвався врешті і Гегела. Пише, що посилає 6 примірників “Св[ятого] письма” по 1 карб. та ще має 15 прим[ірників]. Напишу до Києва, щоб забрали решту, бо дуже недорога ціна”¹.

Упорядник епістолярію коментує постать Гегели в такий спосіб: “...можливо, Микола Вороний”². Хоча підстав для подібної інтерпретації не було жодних. “...Микола Вороний, — читаємо в одному з недавніх біографічних нарисів, присвячених поетові, — у 1895 році... збирається їхати до М. Драгоманова у Софію. Дізнавшись про наглу смерть М. Драгоманова, він з дороги повертає на Відень, вступає там до університету на філософський (тобто історико-філологічний) факультет. Згодом переводиться до Львова, де й закінчує освіту”³. Розповсюдженням книжок він ніколи не займався, тим паче “Святого письма”, яке ходило тоді в українському перекладі Пантелеймона Куліша та Івана Пулюя, — і це годилося б також з’ясувати.

Одначе — хто ж він, отой Гегела, якого Коцюбинському не було ані найменшого резону утаємничувати перед дружиною?

За дві третини року до появи згаданого листа, 9 (21) грудня 1895 р. з Сімеїза на Кримському півострові в порівняно недалеко Одесу, тамтешньому нотареві за службою й книгознавцеві та бібліографові за покликом душі Михайлові Комарову, писав близький приятель Коцюбинського з часів протифілоксерної баталії на Бессарабії Олександр Урсин-Німцевич. “У нас живе О.Я. Кониський, — розповідається у листі, — я з ним познайомився і дуже багато скористав з його перебування що до свідомості про Україну і її сучасний стан. Відобрав від його кілька книжечок, перечитав “Зорю” (львівський часопис. — Г.З.) за минувший час.

[...] Незабаром вернеться Михайло Коцюбинський і привезе мені книжок для народного читання, котрі я читатиму робітникам-українцям, яких у мене єсть чоловік із двадцять. Узавтра я їду до Алупки знайомитись з паном Гегелою, я вже давно знаю його сестру, вона тут одружилась з виноробом і живе близько коло нас, а це недавно приїхав її брат, треба зробити візит, він українець і знайомий з Вами. Ол[ександр] Як[ович] (Кониський. — Г.З.) зненацька здивався з ним [...], розбалакались, і вийшло, що вони вже давно знають один одного, т[о] є[сть] з Катеринослава”⁴.

¹ Коцюбинський М.М. Твори: В 7 т. — К., 1974. — Т. 5: Листи (1886–1904). — С. 86.

² Там само. — С. 366.

³ Бабичкін О.К. Театральний світ Миколи Вороного // Вороний М.К. Театр і драма: 36 ст. — К., 1989. — С. 7.

⁴ Відділ рідкісних книг і рукописів Одеської державної наукової бібліотеки ім. М.Горького (далі: ВР ОДНБ). — Ф. 28 (М.Ф.Комарова). — Карт. 5. — Од. зб. 484. — Арк. 146. Про О.П.Урсіна-Німцевича див. коротку нотатку Сергія Козуба: Зал. Іст.-філол. відділу УАН. — К., 1929. — Кн. 23. — С. 257.

Так окреслюється цілковита реальність особи Гегела, його знайомство з трьома визначними діячами української літератури. А їх було, як побачимо далі, трохи більше.

Шкода, що ні в листах Олександра Урси́на-Німцевича до Михайла Комарова, ні в епістолярії Михайла Коцюбинського Гегело (так він писався) пізніше не згадується. Але ж бо збереглися листи до Комарова самого Васи́ля Петро́вича Гегела; їх одинадцять, у рамках 1 (13) травня 1888 — 15(27) липня 1900 р.

Гегело був земляком Комарова, який народився в селі Дмитрівці Павлоградського повіту Катеринославської губернії. Батько Васи́ля Петро́вича мав чималий, на шість сотень десятин, маєток у Новососковському повіті тієї ж губернії. Здається, й освіту Гегело та Комаров дістали тожотну — обидва закінчили правничий факультет університету. Васи́ль Петро́вич, як він повідомляє в листі від 1(13) травня 1888 р. залишив службу в окружному суді через негаразди зі здоров'ям (Комарова воно також часто підводило), одержав у спадок батьківський маєток, став дільничним мировим суддею. Відповідь просив надіслати на адресу книжкового магазину Шафермана в Катеринославі, де, очевидно, був своєю людиною.

Через шість років адреса не змінилася. Гегело переказав двісті карбованців на видання укладеного Комаровим та групою його однодумців (М. Уманець і А. Спілка) “Словаря російсько-українського”, чотири томи якого вийшли протягом 1893—1898 р. у Львові. 17(29) листопада 1895 р. він пише Комарову:

“[...] Проживаю в Алуці з ноября місяця і думаю пробути в Криму зиму і весну до іюня місяця. Нерви так розійшлись, що прийшлося тікати сюди, чи не полегшає трохи; торішню зиму я мучився, бо зима була мокра, морозів було мало...⁵.”

Незабаром, наприкінці першої декади грудня, він познайомився з Олександром Урси́ном-Німцевичем. Знайомство з Михайлом Коцюбинським відбулося, вірогідно, навесні 1896 р. 7(19) травня 1896 р. Гегело “звітує” перед Комаровим:

“16 мая вертаюсь додому. [...] Познайомивсь з Німцевичами (дружину Олександра Петро́вича звали Ната́лія Климе́нтівна. — Г.З.), і, як приїхав з Ялти Кониський в Алупку, то провів з ними врем'я добре. Перед виїздом Кониського і Коцюбинських (Віра Устинівна весною і літом 1896 року жила разом з чоловіком у Криму. — Г.З.) варили куліш у мене в Хоба-Тубі — були Кониський, Коцюбинські і Німцевич. Раніше не можна було, бо така погода холодна і дождлива була, що татари старі кажуть, що на їх віку не було такої зими й весни. Кониський поїхав 26 апр[еля], а Коцюбинський 2 мая в Алушту, де проживуть до осені. Кониський хотів заїхати в Катеринослав, бо дума їхати в Київ парохомом. [...] Получив від Коцюбинського “Байки Л.І.Глібова”, видання О.Л.Глібова⁶. Напиши мені, чи не можна у вас в Одесі дістати П.І.Ніцінського 2 южн[о]рус[ькі] пісні: 1) про Байду-Вишневецького, 2) про козака Супруна, і що вони коштують”.

Наступні листи також рясніють різноманітними запитаннями і проблемами: “[...] Чи ти не знаєш, в Києві Кониський чи поїхав за границю, як він мені казав? А скільки зібрано на пам”ятник Котляревському?” (25 червня [7 липня] 1896 р.); “Чи їздив ти в Київ? Бачив[ся] з Кониським? [...] Він мені нічого не писав. Не знаєш, чи поїхав він в Крим? Чи де тепер перебуває? Получив лист від жінки Коцюбинського з Вінниці. Пише, що чоловік її, Мих[айло] Мих[айлович], лежить слабкий; так вона пише до мене і просить, щоб вислав “Св[яте] письмо” на українській мові в переводі Куліша, галицьке видання [18]71 р[оку]. Я послав йому ще в Крим спершу 6 прим[ірників] (про це, як знаємо, Коцюбинський писав дружині 26 вересня (8 жовтня) 1896 р. з Алушти. — Г.З.), а тепер посилаю, скільки знайшов в городі Катери́н[ославі] — 15 прим[ірників], а більше немає” (15(27) грудня 1896 р.); “Коли буде відкриття пам”ятника Котляревському, чи 29

⁵ ВР ОДНБ. — Ф. 28. — Карт. 2. — Од. зб. 481. — Арк. 41.

⁶ Йдеться про кн.: Глібов Л.І. Байки / Видав О.Л.Глібов. — Чернівці, 1895. — 172 с.

⁷ ВР ОДНБ. — Ф. 28. — Карт. 2. — Од. зб. 481. — Арк. 42.

августа? — бо я ще не отримав звістки. Якщо з'їдемося у Полтаву, то пораїмося: чи не поїдемо після відкриття пам'ятника у Полтаві у Харків? Там побачимося з деякими українцями і побалакаємо за пам'ятник Квітці" (10(22) липня 1899 р)⁸.

Либонь, востаннє (пізнішого листа не маємо) Гегело написав Комарову 15(27) липня 1900 року. Михайло Федорович видавав заміж дочку Віру за військового лікаря Олісія Волянського, що служив у Керчі. Василя Петровича було запрошено на весілля. Подякувавши за честь, він говорив далі:

"Чи не та це Віра, що була в Монпельє і вчилася медицини, як казав мені Німцевич? (В Монпельє училася інша дочка Комарова, Любов. — Г.З.). Він казав, що першу дочку віддав ти за пр[иват]-доц[ента] Сидоренка (Михайла Дмитровича, згодом професора мінералогії Новоросійського університету; з ним побралася Маргарита, близька подруга Лесі Українки. — Г.З.). [...] Казав мені Кониський, як приїздив з Криму в Катеринослав в маю місяці, що ти був дуже хворий. Привіз сюди і дав Шаферману на продаж III т[ом] своїх творів⁹. 9 липня отримав від його з Києва лист. Пише, що, приїхавши з Криму в Київ, заболів оп'ять воспал[енієм] сліпої кишки, і в Ялті хворів. А оце трохи одужав і думає поїхати на 4 серпня в Одесу. Пригласає і мене приїхати в Одесу і написав Німцевичу. Дуже і мені хотілось би поїхати в Одесу. [...] Чи буде в августі місяці відкриття пам'ятника Котляревському і чи поїдеш ти в Полтаву?"¹⁰

Неспокійна й діяльна натура, Гегело став членом заснованого 1898 року в Петербурзі Благодійного товариства видання загальнокорисних та дешевих книжок, увійшов до складу ще кількох товариств, зробив щедрі пожертви на видання книжок та інші шляхетні заходи. Він допомагав історикові Дмитрові Яворницькому друкувати його твори¹¹, в 1903—1904 рр. листувався з ним¹². Взяв участь у XIII археологічному з'їзді, що відбувся 1905 р. в Катеринославі, — тоді він востаннє зустрівся з Михайлом Комаровим, який приїздив на з'їзд.

Помер Гегело, ймовірно, в розпал громадянської війни. Згодом, 4 листопада 1923 р. історик Василь Біднов, що замешкав у Празі, запитував Яворницького: "Хто тепер допомагав Вам у Вашій праці? Де Ваші стародавні приятелі — В.П. Гегело та ін[ші]?"¹³. Відповідь Яворницького не відома, а проте вона, вочевидь, була — і повна смутку. В листі Біднова від 31 грудня 1923 р. говорилося: "Синодик довгий! Особливо шкода мені Гегело. Видно, тяжко сердешному жилося! Хочу написати некролога, та не знаю, коли саме він умер. Як точно знаєте, то напишіть, будь ласка, мені, як і про те, коли народився і де саме служив"¹⁴.

А що коли серед паперів Василя Біднова збереглася відповідь Дмитра Яворницького про Василя Петровича Гегело? Чи не знайдуться де-інде відомості про життєвий шлях цього зусібч достойного чоловіка?

м. Одеса

⁸ Там само. — Арх. 43.

⁹ Третій том "Творів" О.Я.Кониського, як і попередні два, був випущений 1900 р. обсягом 284 с. одеською друкарнею Є.І.Фесенка.

¹⁰ ВР ОДНБ. — Ф. 28. — Карт. 2. — Од. зб. 481. — Арх. 43—44.

¹¹ Див.: Шубравська М.М. Д.І.Яворницький: Життя, фольклор-етнограф. діяльність — К., 1972. — С. 177.

¹² Епістолярна спадщина академіка Д.І.Яворницького: Каталог музей. колекції. — 2-е вид., доп. — Д., 1992. — С. 34.

¹³ Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. — Вип. 1: Листи вчених до Д.І.Яворницького. — Д., 1997. — С. 42.

¹⁴ Там само. — С. 45.